

Alternatif Bir Kalkınma Ekonomisi Ölçütü, Martha Nussbaum'un Yapabilirlikler Yaklaşımı^(*)

Alternative Criteria for Development Economics;
Martha Nussbaum's Capabilities Approach

Arş. Gör. **Süheyla Nur ERÇİN**^(**)

Öz

Yapabilirlik yaklaşımı *Martha Nussbaum*, *Ingrid Robeyns* gibi düşünürlerin katkılarıyla gelişmeye devam etmektedir. Bu çalışmada *Amartya Sen* tarafından temelleri atılan yapabilirlik yaklaşımına *Nussbaum*'un katkıları açıklanmaya çalışılacaktır. İlk olarak yapabilirlik yaklaşımının diğer kalkınma ekonomisi ölçütlerinden farkı ve neden böyle bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğu soruları yanıtlanacak; yaklaşım geliştirilirken *Sen*'in kuramsal açıdan hangi düşünürlerden etkilendiği belirtilecektir. Yapabilirlik/kapasite yaklaşımına ilişkin genel bir girişin ardından *Nussbaum*'un yaklaşıma katkıları, *Sen*'den farklılaştığı noktalar ve yapabilirlik/kapasite ifadesi yerine neden yapabilirlikleri tercih ettiği açıklanacaktır. Son olarak merkezî yapabilirliklerin ne olduğu gösterilecek ve örnek bir durum üzerinden merkezî yapabilirlikler somutlaştırılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Yapabilirlikler Yaklaşımı, Martha Nussbaum, Merkezî Yapabilirlikler, Yapabilirlik/Kapasite Yaklaşımı, Amartya Sen.

Abstract

Capability approach continues to develop with the contribution of theorists such as *Martha Nussbaum*, *Ingrid Robeyns*. This study aims to demonstrate in particular, contribution of *Nussbaum* to capability approach first developed by Amartya Sen. Initially, this study indicates as to how capability approach differs from the other criteria for development economics and, why this approach was necessitated and, theorists influencing *Sen*. After a brief introduction to capability approach, the study concentrates on contributions of *Nussbaum* to capability approach, differences between that of *Sen* and *Nussbaum* and why *Nussbaum* prefers to use the term of the capabilities approach instead. Finally, the study will explain central capabilities with a real-life example.

Keywords

The Capabilities Approach, Martha Nussbaum, Central Human Capabilities, Capability Approach, Amartya Sen.

(*) Makale geliş tarihi: 08.03.2021 - Makale kabul tarihi: 27.04.2021.

(**) Sakarya Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı.
E-posta: snercin@sakarya.edu.tr.
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-3825-356X>.

Giriş

Araştırmacılar, uzun yıllar boyunca bir ülkenin ekonomik gelişmişliği ile o ülkede yaşayan insanların sahip oldukları hayat standartları arasında doğru orantı olduğunu düşündüler.¹ Bu dönemde, ülkede yaşayan insanların hayat kalitesini tespit edebilmek için kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) ölçülmesinin yeterli olduğu kabul edildi. GSYİH yönteminin yaygınlaşmasının arkasında; karşılaştırılabilir, ölçülebilir ve şeffaf olması gibi etkenlerin ve o dönem popüler olan damlama kuramının etkisi vardı.² İlerleyen süreçte, ekonomik büyümenin doğrudan yaşam kalitesini artıracacağı konusu eleştirilmeye başlandı. Nobel ödüllü ekonomist *Amartya Sen* yoksulluk, eşitsizlik ve insani gelişmişlik konularını temel alarak geliştirdiği *Kapasite³/Yapabilirlik Yaklaşımı* ile kalkınma ekonomisi konusunda yeni bir kuramsal paradigma ortaya koydu.

Yapabilirlikler yaklaşımının interdisipliner doğası⁴; sosyal hizmetten, etiğe birçok farklı alanda konuyla ilgili ampirik ve teorik çalışmaların yapılmasına olanak sağlamaktadır. Türkçe literatürde özellikle yoksulluk ve cinsiyet eşitsizliği⁵ üzerine birçok çalışma karşımıza çıkmaktadır. Yapabilirlikler yaklaşımıyla ilgili çalışmalarda *Sen* ve *Nussbaum*'dan bahsedilmekle beraber⁶ ikisinin farklılaştıkları noktaları gösteren⁷, başka bir deyişle *Nussbaum*'un Yapabilirlikler Yaklaşımına katkılarını özel olarak vurgulayan çalışmalar Türkçe literatürde az sayıdadır. Bu çalışma literatürdeki açığı kapatmaya, *Nussbaum*'un yaklaşıma katkılarını, merkezi yapabilirliklerden ne anladığını, cinsiyet eşitsizliği ve yoksulluk temeline yaklaşımı nasıl geliştirdiğini açıklamaya çalışacaktır.

Bu çalışmada ilk olarak Yapabilirlikler Yaklaşımı'nın diğer kalkınma ekonomisi değerlendirme ölçütlerinden farkı ve neden böyle bir yaklaşımın geliştiri-

¹ Martha C. **NUSSBAUM**, *Yapabilirlikler Yaratmak* (Çeviren: Selda SOMUNCUOĞLU), İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 64.

² **NUSSBAUM**, *Yapabilirlikler*, s. 64.

³ Mehmet Sedat **UĞUR**, "*Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı ve İnsan Merkezli Bir Kalkınma Anlayışı*", *Sosyoekonomi*, 2017, Vol. 25(31), s. 98.

⁴ Ingrid **ROBEYNS**, "*The Capability Approach: a theoretical survey*". *Journal of Human Development*, 2005, 6:1, s. 93.

⁵ Detaylı bilgi için bkz. L. Demet **YUNCU**, "*İki Yoksulluk Yaklaşımı: A. Sen'in Yapabilirlikten Yoksunluk Teorisi ve Toplumsal Dışlanma Çerçevesinin Karşılaştırması*", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Araştırma Raporu; Filiz **KARDAM**, İlnur **YÜKSEL**, "*Kadınların Yoksulluğu Yaşama Biçimleri : Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk*" *Nüfusbilim Dergisi/Turkish Journal of Population Studies*, 2004, 26, 45-72; R. Burcu **DEMİRTÜRK**, Nebahat **BOZKUŞ**, Ahu **CEPHE**, Buket **AKTAŞ**, Selda **TAŞDEMİR AFŞAR**, Hülya **ÇINGİ**, "*Yoksulluk Düzeyinin Modellenmesi Üzerine Bir Araştırma*", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2011, Cilt: 14 Sayı: 1.

⁶ **UĞUR**, s. 98.

⁷ Detaylı bilgi için bkz. Onur **ARUN**, "*Yapabilirlikler Yaklaşımı ve Değerli Yapabilirliklerin Tanımlanması Sorunsalı Yanlış Bilinç mi, Yapısal Eşitsizlikler mi?*", 2016, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 16 Sayı: Özel Sayı, 9-24.

rilmesine ihtiyaç duyulduğu konusu belirtilmiştir. *Yapabilirlikler Yaklaşımı*'nın kuramsal açıdan hangi düşünürlerden etkilendiği ifade edilmiştir. *Sen* tarafından temelleri atılan bu yaklaşıma Martha *Nussbaum*'un katkıları gösterilmeye çalışılmıştır. *Nussbaum*'un merkezî yapabilirlikler listesi açıklanmış ve bu listede sıralanan yapabilirliklerin insan hayatına olan etkisi, örnek bir durum üzerinden somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

İnsani Gelişmişliği Ölçebilmek

Sınavların ve sıralamaların sadece insana dayatıldığını düşünmek günümüz dünyasında pek de kabul edilebilir bir görüş değildir. Devletler, şirketler, kurumlar, okullar aklımıza gelebilecek birçok farklı kurumsal yapı da kendi standartları doğrultusunda sıralanmakta ve birbirleriyle kıyaslanmaktadır. Ülkelerdeki yaşam kalitesinin tespit edilmeye çalışılması da benzer bir karşılaştırma ve sıralama durumunun sonucudur.

Uzmanlar bir ülkedeki yaşam standardını belirlemek için genellikle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ölçütüne başvurmayı tercih ediyorlardı.⁸ Bir dönem hakim olan bu kalkınma ekonomisi modelinde, bir ülkenin gelişmişliği kişi başına düşen GSYİH'nin ölçülmesi sonucunda bulunan ekonomik büyüme rakamıyla ilişkilendirilir. Bu modelin iyi yanları, parasal açıdan bir değerlendirme yaptığı için farklı mal ve hizmet miktarlarının karşılaştırılmasını mümkün kılması, ölçülebilir ve şeffaf olmasıdır. Modelin yaygınlaşmasının nedenlerinden biri de uzmanların 1980 ve 1990'larda yaygınlaşan damlama kuramından etkilenmeleridir.⁹ Damlama kuramı, servet birikimin yaratacağı ekonomik genişleme sürecinin zenginlerden yoksullara doğru bir damlama (trickle down) etkisi yaratacağı düşüncesiyle şekillenmiştir.¹⁰ Damlama kuramına göre ekonomik büyüme doğrudan yoksullara yönelik olmasa da onların durumlarının iyileşmesi sonucunu ortaya çıkaracaktır.¹¹

Ekonomik büyümenin kendiliğinden yaşam kalitesini artıracacağı düşüncesi, yapılan karşılaştırmalı çalışmalarla sorgulanmaya başlamıştır. Örneğin, *Jean Dreze*¹² ve *Amartya Sen*, Hindistan'ın bazı eyaletlerinde yaptıkları çalışmalarla sağlık ve eğitim gibi alanlarda yaşam kalitesinin ekonomik büyümeyle kendiliğinden iyileşmediğini ortaya koymuştur. GSYİH'de artış yaşanmasına rağmen

⁸ Martha C. **NUSSBAUM**, *Yapabilirlikler Yaratmak* (Çeviren: Selda SOMUNCUOĞLU), İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 11.

⁹ **NUSSBAUM**, *Yapabilirlikler*, s. 64.

¹⁰ Merter **AKINCI**, "*Bulanık Suda Balık Avlamak; Trickle-Down Etkisinin Türkiye Ekonomisinde Bölge Arası Tahmini*", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2015, S. 1, s. 196.

¹¹ **NUSSBAUM**, *Yapabilirlikler*, s. 64.

¹² Jean Dreze ekonomist, sosyal bilimci ve aktivisttir. Çalışmalarını Hindistan'ın karşı karşıya kaldığı açlık, kıtlık, cinsiyet eşitsizliği gibi alanlarda sürdürmektedir. Detaylı bilgi için bkz. (https://en.wikipedia.org/wiki/Jean_Dreze, 21.02.2021).

kazanılan paranın ülkedeki nüfusun harcama gücüne hiçbir katkı sağlamadan yabancı yatırımcılara gidebilmesi; yaklaşımın gelir dağılımı, irksal, dinsel, etnik ve toplumsal cinsiyet gibi konularda belli grupların mahrumiyetlerini dikkate almaması ve tek bir rakamla yaşamın bütün bileşenlerini verememesi şeklinde özetlenebilecek hususlar yaklaşımın eleştirilmesine sebep olmuştur. Özetlemek gerekirse; bu yaklaşım yaşam kalitesini sadece GSYİH artışıyla ilişkilendirmekte, gelir dağılımı, siyasi özgürlükler, azınlıkların mağduriyetleri ve hayatın diğer alanlarına ilişkin bir sürü soruyu sormadan işin içinden sıyrılmaktadır.¹³

GSYİH yaklaşımına göre halkın büyük çoğunluğu genel ekonomik gelişimden pay alamasa, eşitsizlikler ürkütücü boyutta olsa da ülkeler yaşam kalitesi sıralamalarında üst sıralarda yer alabilmektedir.¹⁴ Gerçekte yaşananları yansıtmayan bu sıralama sonuçları, yaşam kalitesinin tespit edilmesi için farklı bir yaklaşım kullanılması zorunluluğunu açıkça ortaya koymuştur. Bu zorunluluğun sonucu olarak kalkınma ve politika dünyasında “İnsani Gelişmişlik” ya da “Yapabilirlikler Yaklaşımı” olarak adlandırılan yeni bir kuramsal paradigma ortaya çıkmıştır.¹⁵

Bu yaklaşım kimi zaman *İnsani Gelişmişlik Yaklaşımı*, kimi zaman da *Yapabilirlikler Yaklaşımı* olarak adlandırılmaktadır. Çoğunlukla birbirleri yerine kullanılan bu iki ifadenin farkı, “İnsani Gelişmişlik Yaklaşımı”nın tarihsel olarak Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın İnsani Gelişmişlik Raporlarıyla ilişkilendiriliyor olmasıdır. Bu raporlarda yapabilirlikler kavramı karşılaştırma ölçütü olarak kullanılmaktadır.¹⁶

Amartya Sen tarafından geliştirilmiş olan yapabilirlik/ kapasite yaklaşımı, yoksulluk, eşitsizlik ve genel olarak insani gelişim konularını ele almaktadır. Yapabilirlik yaklaşımının temelleri *Aristo*, *Adam Smith* ve *Karl Marx*’a kadar uzanmaktadır. *Amartya Sen* yapabilirlik yaklaşımında, Adam Smith’in “*gerek-sinimler*” analizi¹⁷, *Karl Marx*’ın “*insan özgürlüğü*”, *Aristo*’nun “*politik dönüşüm*” ve *Rawls*’un “*adalet*” teorisi ile *Isiah Berlin*’in “*iki özgürlük kavramı*” çalışmalarından etkilenmiştir.¹⁸

Amartya Sen, *Rawls*’un adalet teorisi içerisinde yer alan birincil değerler yaklaşımından etkilenmiş, kendi yaklaşımını bu temeller üzerine inşa etmiştir.¹⁹

¹³ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler* s. 65-67.

¹⁴ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler* s. 11.

¹⁵ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler* s. 12.

¹⁶ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler* s. 33.

¹⁷ Detaylı bilgi için bkz. Çiğdem **BOZ**, “*Adam Smith ve Amartya Sen*”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 14/3 (2012), 71-96.

¹⁸ Cihan Selek **ÖZ-** Cavit **ÇOLAKOĞLU**, “*Yapabilirlikten Yoksunluk Açısından Mikro Kredi Uygulaması: Sakarya İli Örneği*”, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2017, 4, s. 2043.

¹⁹ Raşit **ÇELİK**, “*Adalet Ölçütü Olarak İki Önemli Yaklaşım: Birincil Değerler ve Kabiliyetler*”, Kilikya Felsefe Dergisi, 2015/3, s. 85; UĞUR, s. 95.

Rawls, birincil değerleri üç kategoride ele alır: bunlar ‘doğal birincil değerler’, ‘toplumsal birincil değerler’ ve ‘öz saygı’dır. Doğal birincil değerler, sağlık, zeka, duyular ve uzuvlar gibi insanların doğal becerilerini oluşturan unsurları içerir. *Rawls*, bunları adaletin prensiplerini değerlendirebileceğimiz bir ölçütün kapsamında, yani adil dağıtımın kapsamında görmemiştir.²⁰ *Rawls*’un toplumsal birincil değerler olarak adlandırdığı değerler: hak ve özgürlükler, fırsatlar, gelir ve refah olarak sıralanabilir.²¹ Toplumsal birincil değerler ise adil dağıtımın esas unsurlarını oluştururlar. *Rawls* öz saygıyı en önemli toplumsal birincil değer diye niteler. Zira öz saygı olmaksızın hiçbir şey yapmaya değer değildir ve hiçbir şeyin değeri yoktur.²²

Temellerini *Amartya Sen*’den alan *Nussbaum*, kitabında ilk olarak yapabilirlik ve yapabilirlikler ifadeleri arasında bir fark olduğunu ortaya koyuyor. Çoğul ifadeyi tercih ettiğini, bunun sebebinin ise insanların yaşam kalitesini oluşturan önemli unsurların hem çoğul hem de nitelik bakımından birbirinden farklı olduğunu vurgulamak istemesinden kaynakladığını ifade ediyor. İkinci olarak da “*Yapabilirlikler Yaklaşımı*”nı “*İnsani Gelişmişlik Yaklaşımı*” terimine tercih ettiğini söylüyor.²³ Bunun nedenini ise insan haricindeki hayvanların da yapabilirlikleri olduğunu düşünmesiyle açıklıyor. Sonuç olarak da yapabilirlikler yaklaşımını yaşam kalitesini karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi ve toplumsal adaleti sağlayacak temel konularla ilgili bir kuram oluşturmayı amaçlayan bir yaklaşım olarak tanımlıyor.²⁴

Vasanti'nin Hikayesi

Yapabilirlikler yaklaşımı insanlar gerçekte ne yapabilirler ve ne olabilirler sorularını sorarak daha önce kullanılan modellerden²⁵ farklı bir şekilde olaylara yaklaşmaya başlamıştır.²⁶ *Nussbaum*, *Yapabilirlikler Yaratmak: İnsani Gelişmişlik Yaklaşımı* kitabında insanın olanaklarını ortaya koyabilmek ve yaklaşımı somutlaştırabilmek için Hindistan’ın kuzeybatısındaki Güracat eyaletinin büyük kentlerinden Ahmedabat’ta yaşayan *Vasanti* isimli otuzlu yaşlarda bir kadının yaşam öyküsünü anlatarak açıklamalarına başlamıştır.²⁷ *Vasanti* eşi tarafından şid-

²⁰ ÇELİK, s. 16.

²¹ Ömer Faik ANLI, “*John Rawls’un Siyasal Liberalizminin Kantçı Temelleri ve ‘Temelsiz’ Bir Liberalizmin Tutarlılığı*”, *Düşünme Dergisi*, sayı 3, s. 53.

²² Hüseyin AVŞAR, *Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls’un Adalet Teorisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 28.

²³ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 34.

²⁴ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 34.

²⁵ GSYİH yaklaşımı, faydacı yaklaşım, kaynağa dayalı yaklaşımlar. Detaylı bilgi için bkz. NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 63-76.

²⁶ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 12.

²⁷ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 16.

det gördüğü için ailesinin yanına geri dönmüş ve bir şekilde çalışarak ekonomik özgürlüğünü elde etmeye çalışan bir kadındır.

*Nussbaum, Vasanti'nin hikayesini anlattıktan sonra şu soruları soruyor: "Nasıl bir kuramsal yaklaşım Vasanti'nin durumuna özgü konulara dikkat çekerek, uygun çözümlerini teşvik eder ve hayata geçirilebilecek önerilerde bulunur? İnsan odaklı düşünürsek Vasanti'nin hikayesinde en çok ne dikkatimizi çekiyor, neleri önemsiyoruz?"*²⁸

Nussbaum kitabında, ilk olarak Vasanti'nin ufak tefek bir kadın oluşunu fark edebileceğimizi söylüyor ve bunun nedenlerinin ne olabileceğine dair bir beyin fırtınasının içine çekiyor okuyucuyu. Aklımıza gelen muhtemel cevaplardan biri çocukken yetersiz beslenmiş olması. Peki neden erkek kardeşleri ondan daha iyi görünüyor? Hindistan'da kız çocuklarının erkek çocuklarından daha kötü beslendiği ve nadiren doktora götürüldüğü biliniyor.²⁹ Bu durum ekonomik temelli birçok nedenden kaynaklanıyor. Kadınların iş bulma şansı çok daha düşük, ev içi çalışmalarının da ekonomik bir karşılığı olmadığı için kız çocukları ailelerin refahı için daha az öneme sahip olarak görülüyor. Hindistan'ın Kuzey ve Batı bölgelerinde kadınların evlenmeleri için ailelerin başlık parası ödemesi gibi bir gelenek mevcut. Bu durum kadınların ekonomik açıdan bir katkı sağlamamalarının yanında bir de ailelere külfet oldukları şeklinde bir algının oluşmasına neden oluyor. Evlenen kız çocuğunun ileride yanlarında olmayacağı, onlara bakmayacağı gibi hususlar da göz önüne alındığında aileler kız çocukları için harcama yapmaktan kaçınıyorlar. Vasanti'nin kötü beslenmesinde yoksulluğun yanında cinsiyet ayrımcılığı da rol alıyor.³⁰

Hindistan'da toplumsal cinsiyetle ilgili olarak çarpıcı dengesizlikler var. Dünya genelinde yapılan çalışmalarda benzer beslenme ve sağlık koşullarında kadınların erkeklerden daha uzun yaşadıkları ortaya konulmuş: 100 erkeğe karşılık 102 kadın şeklinde bir istatistik bulunuyor. Ancak Hindistan'da bu durum 100 erkeğe karşılık 92 kadın şeklinde karşımıza çıkıyor. Bu oran Hindistan'ın genelini veriyor ancak bölgesel sonuçlar birbirlerinden oldukça farklı. Örneğin mülkiyetin anneden geçtiği, kocanın kız evine taşındığı Kerala eyaletinde 100 erkeğe karşılık 102 kadın yaşıyor, Kuzey eyaletlerinde sonuçlar ürkütücü; 100 erkeğe karşılık 75 kadın karşımıza çıkıyor.³¹ Bu sonuçlar fetüsün cinsiyetinin öğrenildiği yerlerde daha da orantısız bir hal alıyor.³² Hindistan'da cinsiyete göre

²⁸ NUSSBAUM, Yapabilirlikler, s. 18.

²⁹ NUSSBAUM, Yapabilirlikler, s. 18; Martha NUSSBAUM, Women and Human Development: The Capabilities Approach, Cambridge University Press, 2001, s. 2.

³⁰ NUSSBAUM, Yapabilirlikler, s. 20; NUSSBAUM, Women and Human Development: The Capabilities Approach, s. 1.

³¹ NUSSBAUM, Women and Human Development: The Capabilities Approach, s. 3, 4.

³² NUSSBAUM, Yapabilirlikler, s. 21;

kürtaj çok yaygın bir sorun. Hindistan hükümet yetkilileri her yıl yirmi milyondan fazla kız çocuğunun istenmediğini doğruladı. Ülkede her yıl iki milyon kız çocuğu eksiliyor.³³

Vasanti'de dikkatimizi çeken diğer durum, onun okuma yazma bilmemesi ve bu nedenle karşısına çok az iş imkanı çıkması. Hindistan'da sağlık ve eğitim sistemleri eyaletlerin sorumluluğunda ve okuryazarlık oranı eyaletten eyalete değişiklik gösteriyor. Vasanti'nin eğitim almayı Güracat'taki eğitim sisteminin başarısızlığı olarak görebiliriz çünkü Kerala'da ergen çocuklarda okuryazarlık oranı yüzde yüz. Ülke çapında kadınların %53,7'si okuryazarken, erkeklerde bu oran %75,3 olarak karşımıza çıkıyor. Bu farkı yaratan unsurlarla ortalama ömür ve sağlıktaki cinsiyet farkını yaratan unsurlar aynı, kadınların iş bulma ve yönetime katılmada daha az şansları var. Bu nedenle aile açısından erkekleri okula gönderip kızları ev içi işlerde çalıştırmak daha mantıklı olarak görülüyor.³⁴

Hindistan Anayasası 2002 yılında ilk ve orta öğretimi zorunlu hale getirmiş ve temel bir hak olarak tanımlamıştır. Ancak kanuni düzenleme tek başına yoksul ailelerin çocuklarını okula göndermelerine yetmemiştir. Yoksul aileler çocukların işgücüne ihtiyaç duydukları için onları okula göndermek yerine çalıştırmayı tercih etmişlerdir. Bunun üzerine Hindistan Yüksek Mahkemesi, okullarda çocuklara en az 350 kalori ve 18 gram protein içeren öğle yemeği verilmesi zorunluluğunu getirmiştir. Bir çocuğun çalıştığında alabileceği besinden daha fazlasını okula gittiğinde tüketebilecek olması ailelerin çocukları okula göndermelerini sağlamıştır.³⁵

Hindistan Anayasasında gerçekleştirilen bir başka düzenleme de kadınlara ilişkindir. 1992'de köy meclislerinde (pançayat) kadınlara üçte bir oranında yer verilmesi kabul edilmiştir. Bu uygulama da okullarda yemek verilmesinin sağladığı teşvikle benzer bir etki yaratmış ve kadınların politikaya katılma ihtimalini artırmıştır.³⁶ Çocuklarının politikaya katılabileceğini, çalışabileceğini, ekonomik olarak gelir elde edebileceğini ve bunun ötesinde siyasi bir güç elde etme ihtimalini gören aileler kız çocuklarının eğitimine ve beslenmesine dikkat etmeye başlamışlardır. Vasanti, yaşı dolayısıyla bu iki gelişmeden de yararlanamamıştır.

Vasanti'nin hikayesinde ev içi şiddetten çıkış yolları ve eşyle ilişkisindeki pazarlık gücü üzerinde de durulması gerekiyor. *Bina Agarwal*'ın yaptığı bir araştırma, bölgeden yaşayan bazı kadınların ev şiddete maruz kalırken diğerlerinin kalmadığını ve bu durumun kadının toprak sahibi olmasıyla ilişkili olduğunu

³³ Detaylı bilgi için bkz. (<https://www.dw.com/tr/hindistan%C4%B1n-istenmeyen-k%C4%B1zlar%C4%B1a-42557440>, 07.03.2021).

³⁴ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 20.

³⁵ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 21.

³⁶ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 21

nu ortaya koymuştur. Toprak sahibi bir kadın evi terk ettiğinde değerli bir şeyi, sahip olduğu toprağı götürebilme gücüne sahip, bu durum kadının ev içindeki gücünü artırıyor.³⁷ Kadınların ev içi şiddetten kurtulma yollarından biri evi terk etmek, eğer kadın evden ayrılabilirse kendisini şiddetten koruyabiliyor. Evden ayrılacak pozisyonda olması önem kazanıyor bu durumda, eğer ekonomik bir gücü, toprağı, işi ya da ona destek olabilecek bir ailesi varsa bu güvencelerle evden ayrılabilir. Ancak bunlar yoksa gidebilme ihtimali azalıyor ve şiddetin dozu artabiliyor. Ailesinin Vasanti'ye destek olması, bu süreçte yanında durmaları Vasanti'nin evi terk edebilme iradesini ortaya koymasına olanak sağlıyor.

Vasanti'nin sosyal hayatı üzerine de eğilmek gerekiyor. Hindistan'da kast sistemi mevcut ve bu durum sosyal hayatın her alanına yansıyor. Yüksek kasta mensup kadınların ev dışında çalışması utanılacak bir şeymiş gibi değerlendiriliyor.³⁸ Vasanti'nin çalışma imkanı mensup olduğu kast yüzünden oldukça sınırlı, bir de buna evliliğı boyunca kimseyle ilişki kurmaması eklenmiş.

Nussbaum'un yaklaşımı için önemli bir diğer husus da Vasanti'nin boş vakitlerini nasıl değerlendirdiğı. Boş vakitleri var mı, bunları istediğı gibi değerlendirebiliyor mu, ruhuna iyi gelen aktiviteleri yapabiliyor mu? İnsanların özellikle kadınların evde yemek yapmak, çocukların veya yaşlıların bakımıyla ilgilenmek gibi görevleri olabiliyor, çalışma saatlerinin mesai saatleriyle kolaylıkla özdeşleştirilebildiğı bir yerde, evde yapılan çalışma kolayca görmezden gelinebiliyor. Çifte mesai dediğimiz bu durum kadınların kendileriyle ilgilenecek bir vakit bulamamalarına neden oluyor.

Vasanti'nin hayatına dair ayrıntılar karmaşık ve iç içe geçmiş bir halde ancak bütün bu iç içe geçmişliğe rağmen ayrı ayrı ele alınması gereken konular. Doğru bir kamu politikası onun hayatının bütün yönlerini etkileyebilir. Ancak dünyanın hiçbir yerinde halihazırda kullanılan kalkınma ekonomisi yaklaşımları Vasanti'nin mücadelesinin yanında yer almıyor. Bir devlet, GSYİH yaklaşımını benimsiyorsa kişi başına düşen gelir artışını yeterli görür ve detaylara, hikayelere bakma ihtiyacı hissetmez. Onlara göre bölge ekonomisinin büyümesi doğru politikaların izlendiğı anlamına gelmektedir. GSYİH'nın Vasanti için anlamı nedir? Lezzetli yemeklerle donatılmış bir masanın olduğu yerde bu yemekleri yiyemeyecek olmasıyla aynıdır. Zenginliğin artması devletin Vasanti'nin hayatını değiştirecek politikalar izlemesine yol açıyorsa iyidir, ancak işler her zaman bu şekilde ilerlemez. Ekonomik büyüme kendiliğinden sağlık ve eğitimde iyileşme sağlamaz. Vasanti'nin hayatını değiştirecek şeyler standart yaklaşımlarla elde edilemez.³⁹

³⁷ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 22

³⁸ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 23.

³⁹ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 27-28.

Standart yaklaşımlar, gelişen ekonomiye rağmen, Vasanti'nin içinde bulunduğu kötü koşullarla ilgilenmez; bunun yerine yaşam kalitesini artırmanın yegane yolunun ekonomik büyümeyi sağlamak olduğunu söyleyerek bakışların farklı yöne çekilmesine sebep olur.⁴⁰

Vasanti'nin hikayesinin detaylı bir şekilde kullanılmasının nedeni, *Nussbaum*'un merkezî yapabilirlik listesiyle oldukça ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. Vasanti'nin hikayesindeki yoksunluklar *Nussbaum*'u bir insanın yaşamında sahip olması gereken temel olanakların neler olduğunu⁴¹ düşünmeye itmiştir. Bunun sonucunda standart yaklaşımlara bir alternatif olarak yapabilirlikler yaklaşımı geliştirilmiştir.

Merkezi Yapabilirlikler

Yapabilirlikler yaklaşımı her bireyi bir amaç olarak ele alır. Yaklaşım tercihe veya özgürlüğe odaklanır. Değer konusunda çoğulcudur. İnsan başarılarının yalnızca nicel değil, nitel anlamda da farklı olduğunu; bir bozulmaya yol açmaksızın tek bir rakama sığdırılmayacağını unutmaz. Bu yaklaşım kök salmış adaletsizlikler ve eşitsizliklerle ilgilenir.⁴² Hükümetlere güttükleri kamusal politikalar bağlamında acil görev üstlenmeleri çağrısında bulunur. Yukarıda sayılanlar bu yaklaşımın temel unsurları olarak değerlendirilebilir. *Nussbaum* kendi yorumunda yaklaşıma insan onuru, eşik, siyasi liberalizm gibi kavramları da dahil etmiştir. *Nussbaum*'da kuram temel siyasi hak ve özgürlüklerle ilişkili olduğu için bir Merkezî Yapabilirlikler listesi de yer almaktadır.⁴³

Amartya Sen'in asıl üzerinde durduğu konu, yapabilirliği yaşam kalitesi değerlendirmeleri açısından esaslı bir karşılaştırma alanı olarak belirlemek, bu yolla kalkınma tartışmalarının yönünü değiştirmektir. *Sen*'in yaklaşımında *Nussbaum*'dan farklı olarak temel adalet konusunda kesin bir hükme varılmaz. *Sen* bir eşik ya da belirli bir yapabilirlikler listesi benimsemez⁴⁴, ancak sağlık ve eğitim konusundaki yapabilirliklerin merkezi önemde olduğunu kabul eder. İnsan onuru kavramı da *Sen*'in kuramının merkezinde yer almamakla beraber onun içinde oldukça önemlidir. Özetle *Sen* Yapabilirlikler Yaklaşımının bir ülkedeki toplam yaşam kalitesi değerlendirmesine temel olabileceğini öne sürerek, *Nussbaum*'un siyasi liberalizm amaçları bağlamında sınırladığı görüşünden farklı bir çizgide ilerler.⁴⁵

⁴⁰ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 28.

⁴¹ NUSSBAUM, *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, s. 71.

⁴² NUSSBAUM, *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, s. 6.

⁴³ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 35.

⁴⁴ Ingrid **ROBEYNS**, "*Sen's Capability Approach And Gender Inequality: Selecting Relevant Capabilities*", *Feminist Economics*, 9:2-3, s. 62.

⁴⁵ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 36.

Bir insan ne yapabilir, ne olabilir? Sorusuna verilecek yanıtların tümü Yapabilirliklerin neler olduğunu ortaya koyar. *Sen*'in formülasyonunda bir insanın yapabilirliği, altından kalkabileceği farklı bileşimlerde çeşitli faaliyetlerdir. Yani yapabilirlik çeşitli faaliyetler içinden birini başarma özgürlüğüdür. *Sen* bunu *temel özgürlükler* olarak adlandırmaktadır. *Nussbaum* ise daha açıklayıcı olduğunu düşündüğü için *temel özgürlükler* yerine *birleşik yapabilirlikler* adını vermiştir.⁴⁶

Nussbaum birleşik yapabilirliklerle, kişisel niteliklerin birbirine bağlı olmakla beraber farklı olduklarını söylemiştir. Kişisel nitelikleri, içsel yapabilirlikler olarak tanımlamıştır. İçsel yapabilirlikler doğuştan gelen özelliklerden farklıdır; öğrenilmiş, toplumsal, ekonomik, ailevi ve siyasi çevreyle etkileşim sonucu geliştirilmiş donanım ve yetenekler içsel yapabilirliklerdir. Vasanti'nin dikiş yeteneği, özgüveni, korkularından kurtulmuş olması onun içsel yapabilirlikleridir.⁴⁷

İçsel yapabilirlikleri birleşik yapabilirliklerden ayırmanın önemi toplumlar da kolaylıkla gözlemlenebilir. Bir insan siyasi konularda kendini özgürce ifade edebilecek bir eğitim almış olabilir ancak konuşmaları yasaklanırsa kendisini ifade etmesi engellenmiş olur. İçsel olarak dinin gereklerini yerine getirme konusunda özgür olan birçok insan bunu birleşik yapabilirlik anlamında gerçekleştirme fırsatı bulamayabilir. İçsel olarak siyasi parti içinde olabilecek birçok insanın birleşik yapabilirlik anlamında böyle bir seçim şansına sahip olmaması da örnek olarak verilebilir.⁴⁸

Birleşik yapabilirlikler, içsel yapabilirliklerle harekete geçmeyi mümkün kılan toplumsal/siyasi/ekonomik koşulların toplamı olarak tanımlandığı için, bir toplumun içsel yapabilirlikler üretmeden birleşik yapabilirlikler üreteceğini düşünmek kavramsal olarak mümkün değildir. Birçok alanda seçim şansı yaratabilen ama vatandaşları eğitemeyen veya zihinsel gelişimlerini besleyemeyen toplumlar da vardır. Ancak bu toplumlar kavramsal açıdan, ne içsel ne de birleşik yapabilirliklerin mevcut olduğunu söyleyemeyiz.⁴⁹

İnsanî gelişmişlik insanların dünyaya gelirken getirdiği güçlerin ortaya çıkarılmasını ifade eden bir kavramdır; bu sebeple doğuştan gelen yetenek fikri bu yaklaşımda önemli bir rol oynar. Doğuştan gelen bütün güçlerimize temel yapabilirlikler adını veriyoruz. Temel yapabilirlikler bireyin sonraki gelişimini ve eğitimini mümkün kılan doğal yetenekleridir. Ancak bu kavram hak ve özgürlükleri salt zeka veya yetenekle orantılan bir şekilde kullanılmamalıdır.⁵⁰

⁴⁶ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 36-37.

⁴⁷ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 37.

⁴⁸ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 38.

⁴⁹ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 37, 38.

⁵⁰ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 40.

Yapabilirliğin öteki yüzü işlevdir. İşlev bir ya da daha fazla yapabilirliğin aktif olarak hayata geçirilmesidir. Sağlıklı olmak da huzur içinde çimenlere uzanmak da bir işlev şeklidir. Yapabilirlik kavramının içinde seçme özgürlüğü fikri yer alır. Beslenme konusunda açlıktan ölen bir insan ile oruç tutan bir insanın durumu incelendiğinde, bu iki insanın yapabilirliklerinin aynı olmadığı görülür. Oruç tutan kişi aç kalmayı seçmeyebilir, ama açlıktan ölen kişinin seçim hakkı yoktur. Yapabilirlikler işlevlere yol verdikleri ölçüde önemlidir. Eğer bir insan işlev gösteremiyorsa, onlara birçok yapabilirlik sunmuş olan toplumun iyi olduğunu söylemek tuhaf olacaktır. İşlevler yapabilirlikleri amacına götüren şeylerdir.⁵¹

Bir hizmeti yaygınlaştıran politikalarla, yapabilirlikleri yaygınlaştıran politikalar arasında büyük bir ahlaki fark var. Politik hedef işlevler değil, yapabilirlikler sunmak olmalıdır. Ancak Yapabilirlikler Yaklaşımını kullananlardan bazıları devletin az sayıda ve belirli bazı alanlarda yapabilirlikleri değil, işlevleri desteklemesi gerektiği görüşüne sahipler. Örneğin *Richard Arneson* sağlık alanında işlev odaklı paternalist politikaları destekliyor. *Sen* ve *Nussbaum* ise insanların seçim yapabilmelerine verdikleri önemden dolayı bu tarz görüşlere katılmıyorlar. Bu durumun tek istisnasının devletin insanlara saygın ve insan onuruna yaraşır bir seçenek sunmaması olarak belirtiyorlar; bunu da yapabilirlikler listesinde onur ve saygı kavramlarının taşıdığı merkezi önemle ilişkilendirerek açıklıyorlar.⁵²

Yapabilirliklerle ilgili bir diğer tartışma konusu da onları ortadan kaldıracak şeyler yapmanın mümkün olup olmadığıdır. Akla uygun güvenlik kısıtlamaları ancak insan hayatını insan onuruyla bağdaşmayacak bir duruma sokacak ciddiyette bir özgürlük ihlalinin olmadığı durumlarda gerçekleştirilebilir.⁵³ Benzer bütün tartışmalarda sınır insan onuruyla bağdaşmayacak bir duruma sokmamak olarak belirlenebilir.

Konuyla ilgili başka bir soru da yapabilirliklerden hangilerinin yüksek düzeyde öneme sahip olduğudur. *Sen* ve *Nussbaum* önem sırasıyla en başından yüzleşmek gerektiğini ifade ederler. Peki odaklanacağımız yapabilirlikleri nasıl belirleyeceğiz? Eğer amaç salt karşılaştırma yapmaksızın kalemleri önceden belirlemeye gerek yoktur. Ancak hedef, toplumsal adaleti gerçekleştirmeye çalışmak, bir ülkenin anayasası ve kamu politikaları için temel oluşturacak siyasi ilkeler belirlemekse, yapacağımız seçimin önemi büyüktür.⁵⁴

Nussbaum'a göre Yapabilirlikler Yaklaşımı, ortadan kalkmaları halinde geriye insan onuruna yakışan bir hayatın kalmayacağını düşündüğümüz önemdeki

⁵¹ NUSSBAUM, s. 41; ROBEYNS, "Sen's Capability Approach And Gender Inequality: Selecting Relevant Capabilities", s. 63.

⁵² NUSSBAUM, Yapabilirlikler, s. 42, 43.

⁵³ NUSSBAUM, Yapabilirlikler, s. 43.

⁵⁴ NUSSBAUM, Yapabilirlikler, s. 44, 45.

ana özgürlüklerin korunmasına odaklanmalıdır. *Nussbaum* insan onuruna yakışan bir hayatın neler gerektirdiği sorusunu da asgari düzeyde on kalem şeklinde sıralanabilecek Merkezî Yapabilirliklerle açıklar. Hükümetler, insanların onurlu ve asgari gelişmeye izin veren bir hayat sürmelerini sağlamak ve ahlaklı bir siyasi düzen altında bütün yurttaşları için on “*Merkezî Yapabilirlik*”i bir asgari eşik olarak hayata geçirmelidir.⁵⁵ On Merkezî Yapabilirlik şu şekilde sıralanabilir;

1. *Yaşam*: İnsanın ömrünün sonuna kadar yaşayabilmesi, zamanından önce ya da hayatı yaşamaya değmeyecek kadar kısaltmadan ölmemesi.⁵⁶
2. *Beden Sağlığı*: İnsanın sağlığının her açıdan yerinde olması, üreme sağlığı, yeterli şekilde beslenme, uygun bir konutta oturma örnek olarak verilebilir.⁵⁷
3. *Bedensel bütünlük*: İnsanın cinsel saldırı ve ev içi şiddet dahil her türlü saldırıya karşı kendini güvende hissetmesi; cinsel tatmin imkanına ve üreme konusunda seçim hakkına sahip olması.⁵⁸
4. *Duyular, hayal gücü ve düşünce*: İnsanın hayal kurabilmesi, düşünebilmesi, karar verebilmesi ve aklını kullanabilmesi ve bunları insana uygun bir şekilde yapabilmesi, keyif aldığı deneyimler yaşayabilmesi ve kendine yararı yoksa acı çekmekten kaçınabilmesi.⁵⁹
5. *Duygular*: İnsanın genel olarak sevebilmesi, yas tutabilmesi, hasret, minnettarlık ve haklı öfke duyabilmesi.⁶⁰
6. *Pratik Akıl*: İnsanın iyi olanı kavrayabilmesi ve kendi hayatını konusunda eleştirel bir bakışa sahip olabilmesi.⁶¹
7. *Bağlanma*: A) İnsanın başkalarıyla birlikte yaşayabilmesi, başka insanlara olan ilgisini belirtmesi ve göstermesi, çeşitli toplumsal ilişki biçimlerinde yer alabilmesi; başkasının içinde bulunduğu durumu anlayabilmesi. B) İnsanlara değer açısından herkesle eşit ve onurlu kişiler olarak davranılması.⁶²

⁵⁵ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 49; NUSSBAUM, *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, s. 75.

⁵⁶ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 49; NUSSBAUM, *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, s. 78.

⁵⁷ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 49; NUSSBAUM, *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, s. 78.

⁵⁸ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 49; NUSSBAUM, *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, s. 78.

⁵⁹ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 49, 50; NUSSBAUM, *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, s. 78, 79.

⁶⁰ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 50; NUSSBAUM, *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, s. 79.

⁶¹ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 50; NUSSBAUM, *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, s. 79.

⁶² NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 50, 51; NUSSBAUM, *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, s. 79, 80.

8. *Öteki Türler*: İnsanların hayvanlarla, bitkilerle ve doğayla ilişki içerisinde ve onları gözeterek yaşayabilmesi.⁶³
9. *Oyun*: İnsanın gülüp oynayabilmesi, eğlendirici faaliyetlerde bulunabilmesi.⁶⁴
10. *Kişinin çevresine yönelik denetimi*: A) *Siyasi*: Siyasi katılım, ifade özgürlüğü ve dernekleşme hakkının korunması. B) *Maddi*: Herkesle eşit mülkiyet hakkına sahip olunması, herkesle eşit iş arama hakkına sahip olunması, yasal izin olmaksızın aranmama ve yakalanmama özgürlüğüne sahip olunması.⁶⁵

Yapabilirlikler öncelikle bireylere özgüdür. Gruplara ise ancak dolaylı olarak uygulanması mümkündür. Yaklaşım her bireyi bir amaç olarak kabul etmek gerektiğini söyler. Genelde politikalar bireye değil, aileye odaklanır. O sebeple bireye odaklanmak politik açıdan büyük bir fark yaratır. Grup temelli politikaların bireysel yapabilirlikler yaratabilmesi ancak pozitif ayrımcılık gibi durumlarda kabul edilebilir.⁶⁶

Merkezi Yapabilirliklerin ayrı kalemler halinde değerlendirilmesi önemlidir. Her kalem farklıdır ve birinde sayılan ihtiyaçlar ayrı ayrı karşılanmayı ve güvence altına alınmayı gerektir. Ülkeler bir kalem için duyulan ihtiyacı, başka bir kalemden fazlasıyla karşılanıyor diye görmezden gelemezler.

Nussbaum, on kalemlik listenin asgari olduğunu, ve bunun tartışılarak geliştirilmesinin mümkün olduğunu belirtir. Listenin tamamlanmamış olduğunu belirtmekle beraber on kalemden sıralanan yapabilirliklerin tümünün değerli ve vazgeçilmez olduğunu da ekler. Listedeki bazı yapabilirliklerin merkezî olmadığı eleştirisine yönelik olarak, örneğin eğlence ve boş zamanların neden korunması gerektiğini sorgulayan birine kadınların çifte mesai çalışma durumunu gösterecek, bu kalemi hayata geçiremeyen bir insanın iş fırsatları, siyasi katılım, fiziksel ve duygusal sağlık, arkadaşlık gibi diğer yapabilirlik kalemlerini hayata geçiremeyeceğini söyler.⁶⁷

Nussbaum trajik bir ikilem ile sıralama yapılamayacak durumlar arasına bir ayrım koyar. Tüm seçeneklerimiz bir ihlal içeriyorsa yapacağımız seçimin diğer seçimden daha iyi olduğu durumlar vardır. Hindistan'da yoksul ailelerin

⁶³ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 51; NUSSBAUM, *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, s. 80.

⁶⁴ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 51; NUSSBAUM, *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, s. 80.

⁶⁵ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 51; NUSSBAUM, *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, s. 80.

⁶⁶ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 51, 52.

⁶⁷ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 53.

çocuklarını okula gönderip göndermemesi ikilemi esnek okul saatleri ve besin değeri yüksek öğle yemeğinin verilmesiyle çözülmüştür. Anneler çocuklarına iyi bakmak ve mütevazı bir yaşam sürmek arasında seçim yapmaya zorlanmaktadır. Bu ikilemin çözümü de çocuk bakımının kamusal olarak sağlanıyor olmasına bağlıdır. Trajik bir çelişki durumunda bunu ortadan kaldırmak için ne gibi bir işlem yapmamız gerektiğini sorgulamalıyız. Yapabilirliklerin eşik düzeyine nasıl ulaşabileceğimizi düşünmeli, bu amaçla henüz herkese ortaöğretim düzeyinde eğitim sağlamayacak durumdaysak bile, bütün çocukların ilkokula gidebilmesini mümkün kılmalıyız.⁶⁸

Yapabilirlikler listesinin bir unsuru da eşik seviyesidir. Toplumsal adalet kuramlarından birçoğu yeterlilik eşliğini kâfi bulmaz. Bazıları tam eşitlik talep eder. *John Rawls* yalnızca en kötü durumda olanların seviyesi yükseltiliyorsa eşitsizlik baştan kabul edilmiştir der.

Eşik seviyesiyle ilgili bir başka tartışılan konu da eşik seviyesinin erişilemeyecek kadar yüksek ya da insan onuruna yaraşmayacak kadar düşük belirlendiği ütopyacılık ve isteksizlik durumlarıdır. *Nussbaum* buna cevaben yasa koyucunun görevinin ülkeleri ileri götürmeyi amaçlayan fakat ütopyacı olmayan seviyeyi belirlemek olduğunu belirtir.⁶⁹

Yapabilirlikler Yaklaşımı, *Jonathan Wolff* ve *Avner De-Shalit*'in *Disadvantage* isimli kitabıyla gelişmeye devam etmiştir. Bu kitapta yaklaşımının kuramsal zenginliğini arttıran yeni kavramlar kullanılmıştır. İlk kavram *yapabilirlik güvencesidir*. Bir kamu politikası insana salt yapabilirlik sunmakla kalmamalı, insanlarda bunun gelecekte de devam edeceğine dair bir güven uyandırmalıdır. Örneğin, *Vasanti*'nin kardeşlerinden borç para almasında böyle bir güvence söz konusu değildi.⁷⁰

Diğer kavramlar ise *bereketli işlev ve yıpratıcı dezavantaj*dır. Bereketli işlev başka yapabilirliklerin gerçekleşmesine olanak sağlayan eylemleri yapmaktır. *Vasanti* için borç para alması böyle değerlendirilebilir; bu sayede bedensel bütünlüğünü koruyabilmiş, iş fırsatları yakalamış, kendisine saygısı artmıştır. Yıpratıcı dezavantaj ise bu madalyonun diğer yüzüdür. Gerçekleştiğinde diğer kalemleri olumsuz yönde etkileyen durumlar buna örnek gösterilebilir. Bereketli işlev ve yıpratıcı dezavantaj kamu politikaları oluştururken müdahale edilebilecek hayati noktaları belirlemek açısından önemlidir.⁷¹

⁶⁸ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 55.

⁶⁹ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 58, 59.

⁷⁰ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 60.

⁷¹ NUSSBAUM, *Yapabilirlikler*, s. 61.

Sonuç

Bu çalışmada *Martha Nussbaum*'un Yapabilirlikler Yaklaşımından bahsedilmiştir. Yaklaşımın özelliklerine geçilmeden önce ilk olarak ülkelerin yaşam standardını belirlemek için kullanılan GSYİH yöntemi ve bu yöntemin eksik olan yönleri vurgulanmıştır. Ardından bir örnek üzerinden bir insanın olanaklarının neler olduğuna dair ayrıntılı bir değerlendirme yapılmıştır. Etkili bir kamu politikasının kişinin hayatını nasıl değiştirebileceği Vasanti örneği üzerinden somutlaştırılmıştır. Bu açıklamaların ardından Yapabilirlikler Yaklaşımının hangi düşünürlerden etkilendiği ortaya koyulmuş ve *Nussbaum*'un özellikle vurguladığı hususlar açıklanmaya çalışılmıştır. Yaklaşımının neleri içerdiği, standart yaklaşımlardan nasıl farklılaştığı, olmazsa olmaz olarak belirlediği merkezî yapabilirliklerin neler olduğu anlatılmış ve yaklaşıma yeni eklenen kavramlar açıklanmıştır. Özetle bu çalışmada, Yapabilirlikler Yaklaşımının kuramsal olarak ne ifade ettiği, neleri içerdiği ve amaçladığı şeyin ne olduğu gibi sorular yanıtlanmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- AKINCI Merter:** “Bulanık Suda Balık Avlamak; Trickle-Down Etkisinin Türkiye Ekonomisinde Bölgeler Arası Tahmini”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2015, S. 1, s. 195-220.
- ANLI Ömer Faik:** “John Rawls’un Siyasal Liberalizminin Kantçı Temelleri ve ‘Temelsiz’ Bir Liberalizmin Tutarlılığı”, *Düşünme Dergisi*, sayı 3, s. 44-69.
- ARUN Onur:** “Yapabilirlikler Yaklaşımı ve Değerli Yapabilirliklerin Tanımlanması Sorunsalı Yanlış Bilinç mi, Yapısal Eşitsizlikler mi?”, 2016, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 16 Sayı: Özel Sayı, 9-24.
- AVŞAR Hüseyin:** Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls’un Adalet Teorisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- BOZ Çiğdem:** “Adam Smith ve Amartya Sen”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14/3 (2012), 71-96.
- ÇELİK Raşit:** “Adalet Ölçütü Olarak İki Önemli Yaklaşım: Birincil Değerler ve Kabiliyetler”, *Kilikya Felsefe Dergisi*, 2015/3, s. 83-96.
- DEMİRTÜRK R. Burcu DEMİRTÜRK- BOZKUŞ Nebahat- CEPHE Ahu- AKTAŞ Buket- TAŞDEMİR AFŞAR Selda- ÇINGİ Hülya:** “Yoksulluk Düzeyinin Modellenmesi Üzerine Bir Araştırma”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2011, Cilt: 14 Sayı: 1, s. 29-67.
- KARDAM Filiz- YÜKSEL İlknur:** “Kadınların Yoksulluğu Yaşama Biçimleri: Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk” *Nüfusbilim Dergisi\Turkish Journal of Population Studies*, 2004, 26, s. 45-72.
- NUSSBAUM Martha:** *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, Cambridge University Press, 2001, s. 2.
- NUSSBAUM Martha C.:** *Yapabilirlikler Yaratmak (Çeviren: Selda SOMUNCUOĞLU)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- ÖZ Cihan Sele- ÇOLAKOĞLU Cavit:** “Yapabilirlikten Yoksunluk Açısından Mikro Kredi Uygulaması: Sakarya İli Örneği”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2017, 4, s. 2041- 2068.
- ROBEYNS Ingrid:** “Sen’s Capability Approach and Gender Inequality: Selecting Relevant Capabilities”, *Feminist Economics*, 9:2-3, s. 61-92.
- ROBEYNS Ingrid:** “The Capability Approach: a theoretical survey”. *Journal of Human Development*, 2005, 6:1, s. 93-117.
- UĞUR Mehmet Sedat:** “Amartya Sen’in Kapasite Yaklaşımı ve İnsan Merkezli Bir Kalkınma Anlayışı”, *Sosyoekonomi*, 2017, Vol. 25(31), s. 91-107.
- YUNCU L. Demet:** “İki Yoksulluk Yaklaşımı: A. Sen’in Yapabilirlikten Yoksunluk Teorisi ve Toplumsal Dışlanma Çerçevesinin Karşılaştırması”, *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Araştırma Raporu*.

Çevrimiçi Kaynaklar

<https://www.dw.com>

<https://en.wikipedia.org>